



یادآوری:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب برای محقق ساختن اهداف بلندمدت علمی و پژوهشی خود، در نظر دارد در کنار معرفی نسخه‌های خطی ارزشمند برای تصحیح و چاپ، مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی را نیز معرفی کرده در اختیار محققان و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند قرار دهد. طرح این موضوعات به چند روی ضروری می‌نمود:

۱. در کارهایی که تا کنون در حوزه تصحیح انتقادی متون صورت گرفته است، مصححان کمتر به محتوای اثر توجه کرده‌اند. بسا که محققان و مصححانی دست به تصحیح متنی می‌زنند که چندان به موضوع و محتوای آن واقف نیستند، لذا ارزش‌های علمی و اطلاعات مفید متن چندان که باید کاویده و بازنموده نمی‌شود. از این رو، اهتمام به متن پژوهی به عنوان امری لازم در فرایند تصحیح در اولویت برنامه‌های مرکز قرار گرفت.

۲. یکی از مشکلات دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌ها و استادان ایشان، یافتن موضوع برای نوشتن پایان‌نامه است. شمار دانشجویان علاقه‌مند به تصحیح متن کم نیست، ولی متأسفانه معمولاً متونی برای تصحیح به ایشان معرفی می‌شود که قبلاً تصحیح شده و معلوم نیست تصحیح مجدد آن‌ها وجهی داشته باشد؛ به‌ویژه که غالباً جست‌وجو و ارزیابی دقیقی هم برای شناسایی و گزینش بهترین نسخه‌های آن متن انجام نمی‌پذیرد. از این رو معرفی طرح‌های پژوهشی و نسخه‌های ارزشمند برای تصحیح می‌تواند پشتوانه‌ای باشد برای دانشگاهیان در اولویت‌بندی و انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های تحصیلی.

۳. طرح موضوعات پژوهشی و معرفی نسخه‌های ارزشمند و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده، بدین منظور است که اگر پژوهشگرانی در هر گوشه این مرز و بوم خواستند بر روی طرح‌های پیشنهادی ما — که در هر شماره مجله تعدادی را معرفی می‌کنیم — کار کنند، مجال کار برای همه به یکسان فراهم باشد. دست مصححان در انتخاب ناشر و چاپ حاصل تلاششان البته باز است.

الف. بایسته‌های تصحیح

است؛ و خوشبختانه ما اکنون نسخه‌ای عالی از کتاب مزبور در دست داریم.

۲. کهن‌ترین ترجمه فارسی صحیفه سجادیه

پدیدآور:؟

موضوع: ترجمه / ادعیه

تاریخ نگارش: احتمالاً سده ششم

تعداد اوراق: ۳۲۰ برگ

محل نگهداری: کتابخانه خصوصی سید محمدباقر طباطبایی در کربلا به شماره ۱۷۷

پیشینه آگاهی: از صحیفه سجادیه نسخه‌های کهن اندکی باقی است که یکی از کهن‌ترین آن‌ها دارای ترجمه بین سطور و تحت‌اللفظی دعا‌های حضرت سجاده به فارسی است. اصل نسخه به تاریخ ربیع‌الاول ۵۱۶ کتابت شده و ترجمه نیز لاجرم از همان عصر است، و اگر جز این بود، فهرست‌نگار به این مطلب اشاره‌ای می‌کرد. نسخه مزبور را سلمان هادی آل طعمه در فهرستی که در مجله معهد المخطوطات سال ۱۴۰۶ق (ص ۱۰۸-۱۰۹) منتشر کرد، توصیف نمود و سید محمدحسین حکیم نیز در کتاب خود (نسخه‌های خطی، شروح و ترجمه‌های صحیفه سجادیه، ص ۲۴) اطلاعات آن را انعکاس داد.

۳. عجائب الاشعار

پدیدآور: مسلم‌بن محمود شیرازی

موضوع: جنگ شعری

زمان نگارش: سده هفتم

تاریخ کتابت نسخه: ۶۹۰ق

تعداد اوراق: نامشخص، اما یک کتاب است و لابد حجمی

۱. کتاب الحکمة فی الادعية و الموعدة للامة

پدیدآور: محمدبن علی ناموس خواری فریومدی (سده هفتم)

موضوع: ادعیه بارنگ و بوی صوفیانه غالب

زمان نگارش: سده هفتم

تاریخ کتابت نسخه: سده هفتم (احتمالاً به خط مؤلف)

تعداد اوراق: ۲۶۱ برگ

محل نگهداری نسخه: کتابخانه مجلس شماره ۹۳۵۴ (فهرست مجلس، ج ۳، ص ۸۶-۸۷)

پیشینه آگاهی: از این مؤلف کم‌نام (و نه گمنام) اثری در آداب کتابت و ترسل و دبیری باقی است که درباره آن دو مقاله در دو شماره اخیر مجله نامه بهارستان به چاپ رسیده است. او از وابستگان دستگاه وزیر علاءالدین محمدبن محمدبن محمودبن زنگی بن طاهر فریومدی است که از وزیران ایرانی عهد مغول و ساکن خراسان بوده و تنی چند از شاعران عهد مانند پوربهای جامی مداح او بوده‌اند. اثر مورد بحث که از بازمانده‌های عجیب در زمینه نسخه‌های خطی به شمار می‌رود، کتابی است که پیشتر از آن اطلاعی نداشتیم و تنها مأخذ ما برای بررسی آن تک‌نسخه فوق‌العاده نفیس آن است که احتمالاً به خط اصل باشد. خواری کتاب مزبور را در ادعیه به زبان فارسی نگاشته و در آن حد سخنوری خود را نمایانده است. برای بررسی این اثر که رنگ و بوی صوفیانه دارد و برای ادعیه شیعه نیز سندی پرارج محسوب می‌شود، باید از یک کتاب دعایی دیگر فارسی نیز بهره برد موسوم به اختیارالدعوات که آن هم به فارسی است و در سال‌های پایانی سده هشتم تدوین و کتابت شده و اینک به شماره ۲۸۲۷ در کتابخانه مرعشی قم نگهداری می‌شود (فهرست مرعشی، ج ۸، ص ۳۳-۳۴). گفته‌اند که مؤلف اختیارالدعوات از کتاب ناموس خواری بیشترین بهره را برده

دارد.

محل نگهداری: کتابخانه دانشگاه/ دارالعلوم پیشاور

پیشینه و منبع آگاهی: از این اثر ارزنده، که از کهن‌ترین جنگ‌های موجود در تاریخ ادبیات ایران است، وجود نسخه‌ای در دارالعلوم پیشاور در پاکستان گزارش شده است. گزارشگر این اطلاع، استاد ایرج افشار است که در سفری به آنجا نسخه‌هایی چند را از پشت و پیرین دید که این مورد یکی از آن‌ها بود. فهرست او از نسخه‌های دارالعلوم پیشاور در مجله یغما (شماره ۳۰۹، سال ۱۳۵۳) چاپ شد که نسخه مزبور در صفحه ۱۵۷ از آن فهرست ذکر شده است. باری، از طریقی باید عکس آن را به ایران آورد و احیاناً به چاپ عکسی رساند.

۴. تفسیر فارسی کهن

پدید آور؟

موضوع: تفسیر قرآن مجید

تاریخ نگارش: سده هفتم (یا قدیم‌تر)

تاریخ کتابت نسخه: سده هشتم (به خط نسخ ترکستانی که در فهرست مرعشی این نوع خط ذکر نشده فقط توصیف آن آمده است).

تعداد اوراق: ۲۲۸ برگ در قطع بزرگتر از وزیری

محل نگهداری: کتابخانه مرعشی قم به شماره ۱۱۰۶۹ (فهرست

مرعشی، ج ۲۸، ص ۹۶)

پیشینه آگاهی: از این کتاب ارزنده که جزو تفاسیر ماوراءالنهر قرار می‌گیرد و به خط نسخ کهن ترکستانی کتابت شده، نسخه‌ای در کتابخانه مرعشی وجود دارد، شامل تفسیر سوره طه تا پایان قرآن کریم. پس واضح است که تفسیری حجیم نیست و شاید جزو ترجمه‌های تفسیری قرار گیرد. من اصل نسخه را از نزدیک دیده و فقراتی از آن را برای شناسایی یادداشت کرده‌ام که عین یادداشت برای مزید فایده در دنباله می‌آید. دیده می‌شود که زبان اثر بسیار کهن و شایسته بررسی و نشر است.

طه) آیه ۱۳۲: وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى

بفرمان اهل خود را بنماز و صبر کن بران یعنی بفرمود نماز گزاردن نماز روزی اهل تو از تو نمی‌خواهیم ما ترا روزی می‌دهیم و اهل ترا و آن جهان مرپرهیزکاران راست یعنی عاقبت نیکو اهل تقوی راست بترسید از خدای و بی‌فرمانی نکنند. نزول آیه در حق عایشه است. روزی رسول علیه السلام در خانه او آمد او را دل تنگ دید پرسید ای عایشه چرا دل تنگ گفت سه روز است در خانه من طعام نیست. فرمان شد بفرمان اهل خود را بنماز و صبر کن بران.

الانبیاء) آیه ۲۲: لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

اگر بودندی در آسمان و زمین خدایان جز خدای هرآینه تباہ می‌شدند یعنی بیران شدند آسمان و زمین و هیچ کاری نشدی تمناع آمدی یکدیگر را بازمی‌داشتن اگر یکی خواستی کردی کاری دیگری نخواستی از دو حال برون نبودی یا قادر بودی بوضع یا عاجز بودی. اگر عاجز بودی خدایی را نشایستی بس و اگر قادر بودی و ان دیگر عاجز بودی خدایی را نشایستی بس باک است خدای از شریک و از صفات ناسزا از آنج او راصفت می‌کنند کافران.

حج) آیه ۴۵: فَكَأَيِّنْ [نسخه: وکاین] مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ پس چند از دیهها که هلاک کردیم یعنی میرانیدم اهل از دیهها پس بیافتادست دیوارها آن دیهها و پوششها اول پوشش افتاد پس دیوارها بالا آن بر بالا شدند عمارتها و چند از چاهها معطل گذاشته‌اند که بتیغ زدن نوبت می‌یافتند برای آب کشیدن و چندین کوشکها از آنج برآورده از باشندگان خالی مانده و اهل آن دیهها از قوم صالح بیغامبر بودند ایمان آورده و باز کافر شده بوده‌اند و بت را می‌پرستیدند.

ب. بایسته‌های پژوهش

طرح ۱

مقایسه تحلیلی نامه‌های بونصر مشکان با نامه‌های بهاء‌الدین بغدادی

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

ابوالفضل بیهقی، نویسنده و مورخ نامدار قرن پنجم، در تاریخ بیهقی نامه‌های دیوانی از استاد خود بونصر مشکان نقل کرده است. این نامه‌ها افزون بر آنکه نمونه‌هایی معدود و اندک شمار از نثر ابونصر مشکان را در اختیار می‌گذارند، از نظر نوع نگارش‌های دیوانی در دوره اوج و شکوفایی حکومت غزنویان در خور توجه و اهمیت بسیار هستند. از سوی دیگر، می‌دانیم که این نوع منشآت دیوانی در ادوار بعدی نیز مرسوم بوده و حتی مجموعه‌های دیوانی متعددی برای این دست نامه‌ها در قرون گذشته فراهم آمده است. یکی از این مجموعه‌ها، التوسل الی الترسل است که منشآت دیوانی بهاء‌الدین محمدبن مؤید بغدادی را در بردارد و از نمونه‌های مهم نثر کهن فارسی به شمار می‌رود. در طرح حاضر، نامه منقول بونصر مشکان در تاریخ بیهقی، از حیث نوع نثر، سبک نگارش، واژه‌های دیوانی و سیاسی، جنبه‌های جامعه‌شناختی و ... با چند نامه مهم و برجسته از مؤیدالدین بغدادی در التوسل الی الترسل مقایسه، تحلیل و نتیجه‌گیری می‌شود.

اهم منابع:

ابوالفضل بیهقی، تاریخ بیهقی، به تصحیح محمدجعفر یاحقی و سید مهدی سیدی، تهران، ۱۳۸۸ ش.
بهاء‌الدین محمد بغدادی، التوسل الی الترسل، به تصحیح احمد بهمینار، تهران، ۱۳۸۵ ش.

طرح ۲

ترجمه مسجع از متون مقدس: مقایسه نمونه‌هایی از قدیم و جدید: نسفی و شهیدی

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

ترجمه مسجع متون مقدس، و در رأس آن‌ها قرآن کریم، بر خلاف برخی تصورات، پیشینه‌ای کهن در متون ادب فارسی دارد. یکی از مهم‌ترین این نمونه‌ها را در ترجمه آهنگین قرآن کریم از عمر بن محمد نسفی (در قرن ششم) می‌توان دید که وی در آن، بر پایه سبک مسجع قرآن کریم کوشیده است تا ترجمه‌ای موزون و مقفی از آیات قرآن به دست دهد. از سوی دیگر، در ادبیات معاصر فارسی نیز نمونه‌هایی از ترجمه منظوم یا مسجع و موزون متون مقدس را می‌توان سراغ گرفت که یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین آن‌ها ترجمه سید جعفر شهیدی از نهج البلاغه است. طرح پیشنهادی در نظر دارد تا با استخراج ویژگی‌های ترجمه موزون نسفی از قرآن کریم از یک طرف، و ویژگی‌های ترجمه موزون شهیدی از نهج البلاغه از طرف دیگر، به مقایسه دو نمونه قدیم و جدید از ترجمه موزون متون مقدس در ادب فارسی پردازد.

اهم منابع:

عمر بن محمد نسفی، تفسیر نسفی، به کوشش عزیزالله جوینی، تهران، ۱۳۷۶ ش.
نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران، ۱۳۶۹ ش.
سید محمد عمادی حائری، قرآن فارسی کهن: تاریخ، تحریرها، تحلیل، تهران، ۱۳۸۶ ش، ص ۳۰-۳۲.

طرح ۳

تأثیر سنایی غزنوی بر روزبهان بقلی

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

روزبهان بقلی، از عارفان نامدار ایران در قرن ششم و هفتم، علاوه بر آثار بسیار به دو زبان عربی و فارسی، دیوانی به شعر با عنوان دیوان معارف داشته که تنها اشعاری پراکنده از آن بر جای مانده است. افزون بر این، مثنوی‌ای با عنوان تحفة العرفان در ۲۳۱ بیت از روزبهان در دست است. در غزلیات و قصاید عرفانی برجای مانده از روزبهان، مضامین و الفاظ و اوزان مشترکی با سروده‌های سنایی غزنوی، پیشگام شعر عرفانی فارسی، جلب توجه می‌کند که گویای تأثیر بارز سنایی بر روزبهان است. طرح پیشنهادی در نظر دارد تا با مقایسه غزلیات و قصاید باقیمانده از روزبهان با غزلیات و قصاید سنایی و همچنین مقایسه تحفة العرفان او با حدیقة الحقیقة سنایی، تأثیر سنایی بر روزبهان را در سه حوزه مضمون، تعبیرات و اصطلاحات و وزن شعری نشان دهد.

اهم منابع:

غلامعلی آریا، شیخ شطاح روزبهان فسایی، تهران، ۱۳۶۳ ش.
مجدد و دین آدم سنایی غزنوی، دیوان سنایی غزنوی، به کوشش محمدتقی مدرس رضوی، تهران، ۱۳۴۱ ش.
روزبهان نامه، به کوشش محمدتقی دانش‌پژوه، تهران، ۱۳۴۱ ش.

طرح ۴

استقلال از ترجمه رسمی ابونصر حدادی و شهنفور اسفراینی

شرح موضوع و روش کلی پژوهش:

چنان‌که پژوهش‌های جدید نشان داده است، نخستین ترجمه‌های فارسی از قرآن کریم متأثر از نخستین ترجمه کامل قرآن به فارسی هستند که در تفسیر فارسی موسوم به ترجمه تفسیر طبری مندرج بود. با این حال برخی از مترجمان و

مفسران قرآن به فارسی در قرن پنجم، بنابر فهم و درک لغوی خود از آن ترجمه کهن اولیه فاصله گرفته‌اند. از این دست مترجمان و مفسران به طور مشخص باید به ابونصر احمدبن محمدبن حمدان حدادی مؤلف معانی کتاب الله تعالی و تفسیره المنیر و ابوالمظفر شاهفور اسفراینی مؤلف تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم اشاره کرد. طرح پیشنهادی در نظر دارد تا با مقایسه نمونه‌هایی متعدد از این دو ترجمه قرآنی با ترجمه آیات قرآن در ضمن ترجمه تفسیر طبری در سطوح واژگان و ساختار نحوی، میزان استقلال آن‌ها را از نخستین ترجمه قرآن به فارسی بررسی کند.

اهم منابع:

ابوالمظفر شاهفور اسفراینی، تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم، به کوشش نجیب مایل هروی و علی اکبر الهی خراسانی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
ترجمه تفسیر طبری، به کوشش حبیب یغمایی، تهران، ۴۴-۱۳۳۹ ش.
ابونصر احمدبن محمد حدادی، معانی کتاب الله تعالی و تفسیره المنیر، کتابت و تذهیب عثمان بن حسین وراق غزنوی، نسخه برگردان به قطع اصل دستنویس شماره ۲۰۹ بخش خزینة امانت کتابخانه کاخ موزه تویقایی (استانبول)، با مقدمه سید محمد عمادی حائری، تهران، ۱۳۹۰ ش.

